

اخلاق فردی سنگ بنای اخلاق توحیدی

اخلاق یکی از علوم سنتی است و موضوع آن شناخت مصادیق ارزش‌ها و بیانگر راه‌های کسب فضایل و ترک رذایل اخلاقی خوانده می‌شود.

اخلاق یکی از علوم سنتی است و موضوع آن شناخت مصادیق ارزش‌ها و بیانگر راه‌های کسب فضایل و ترک رذایل اخلاقی خوانده می‌شود.

ادیان الهی نیز به دنبال ارتقای اخلاقی انسان هستند، از این رو ادیان الهی بخشی از معارف خود را به مسائل اخلاقی اختصاص خواهند داد. انسان اخلاقی از نگاه اسلام به خدا نزدیک تر است. براساس روایتی که از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است، پیامبر اسلام (ص) برای تکمیل کرامت های اخلاقی برانگیخته شده است از این رو اسلام می بایست ساحات زندگی انسان را در نقشه اخلاقی خود در نظر گیرد.

اخلاق فردی و تهذیب نفس در اسلام

براساس یک تقسیم سنتی، یکی از مباحث بنیادی در اخلاق اسلامی، تهذیب نفس یا تزکیه است. تهذیب نفس یا تزکیه عنوانی کلی است برای توصیه های اسلام که به منظور تطهیر و پاک کردن نفس اطلاق می شود.

خداوند در قرآن می فرماید: «... هر کس نفس خود را تزکیه کند، رستگار است و هر کس نفس خود را آلوده ساخت، از لطف خدا محروم گشت». (سوره شمس آیه ۹ و ۱۰) شاید بتوان مراد از تزکیه و تهذیب را نوعی پاکی درونی خواند. تهذیب نفس ناظر بر درون است. بسیاری از کارشناسان اخلاق هدف تهذیب و تزکیه را مهار نفس اماره خوانده اند. شهوت، دروغ، قتل، دزدی و... رذایل اخلاق هستند که محصول آزاد بودن غول درون دانسته می شوند. از این رو پاکی درونی یا خودسازی مقدمه کسب فضایل خوانده شده است. به نظر عالمان اخلاق اسلامی صفاتی از قبیل حسد، کبر، خودپسندی، شهوت رانی و... رسیدن به کمالات نفسانی را ناممکن می کند. در روایات آمده است ملائکه داخل خانه ای که در آن سگ باشد نمی شوند. با تشبیه دل و نفس به خانه و صفات رذیل به سگ، فضایل یا ملائکه نخواهند توانست وارد دلی پررذالت شوند. از این رو اخلاق فردی در واقع حرکت نفس به سوی کمالی اخلاقی است.

برای تهذیب نفس شش روش در اسلام توصیه شده است، این روش ها عبارتند از: تفکر، توجه به کرامت انسانی، مشارطه، مراقبه، محاسبه و مواخذه و مجازات. اما راه حل های اخلاق فردی تنها پس از پی بردن به اهمیت «نفس» می تواند اهمیت داشته باشد. آزادی در اسلام دو بعد درونی و بیرونی دارد و اصالت با آزادی درونی است، زیرا با آزادی انسان از قید و بند نفس اماره است که می توان انتخاب هایی درست انجام داد.

تزکیه نفس؛ اخلاق توحیدی قرآنی

مریم قهرمانیان پژوهشگر حوزه اخلاق دینی معتقد است که اخلاق توحیدی قرآن به معنای تزکیه نفس است. وی معتقد است «از تحلیل اخلاق قرآنی و تزکیه نفس و راهکارها و آثار و اهداف آن دو می توان نتیجه گرفت که اخلاق توحیدی قرآن کریم، همان تزکیه نفس است؛ چراکه تزکیه، قرب الهی و رستگاری و فلاح مطلق را در پی دارد و نتیجه اخلاق قرآنی، عبودیت حبی و قرب و رسیدن به خداوند متعال است و این همان فلاح مطلق دنیوی و اخروی است... طبق نظر صاحب المیزان، تزکیه نفس و اخلاق، البته نه اخلاق بر مبنای نظر مشهور علمای اخلاق، بلکه اخلاق از منظر قرآن کریم به یک معنا است.»

بادقت در مضامین مربوط به تهذیب و تزکیه نفس این نکته آشکار می شود که اخلاق فردی در اسلام یا تزکیه نفس سنگ بنای اخلاق توحیدی است. فرد با تهذیب نفس خود مسیر کمال را می پوید و می تواند به مقام بندگی برسد، از سوی دیگر اخلاق اجتماعی منوط به تحقق جهاد اکبر است. فردی که نفس پسندیده داشته باشد، خواهد توانست هم فردی مفید برای اجتماع و نیز عبد صالح خداوند باشد.

اخلاق شرط ایمان

ایمان و اعتقاد به باور های دینی، صرفا یک جهان بینی نیست، بلکه این اعتقاد باید چنان پیوندی با جان یک انسان داشته باشد که خود را در عمل نشان دهد. بدون پیوند ایمان و عمل، گویی چیزی کم است. یکی از تجلیات زندگی ایمانی، زندگی اخلاقی است. زندگی فردی بدون اخلاق نه تنها فرد را به هلاکت می کشاند که نشانی از ایمان نیز ندارد. «در رابطه با نقش ایمان در ایجاد فضایل اخلاقی (ملکات نفسانی و رفتار ارزشی) کسی تردید ندارد. متفکران مسلمانی که در این زمینه بحث کرده اند، بر این امر توافق دارند که ایمان هم در پیدایش، و هم در رشد و بقای فضایل اخلاقی نقش دارد.»

رعایت حقوق دیگران، اعمال کنترل بر اعمال و رعایت ادب نشان از حیاتی اخلاقی است. ایمان هر چند در عمق وجود هر انسان متولد می شود، تجلیاتی عینی دارد. دلیل جاذبه مردان خدا را، اخلاق آنها باید دانست؛ اخلاقی که از ایمان برمی خیزد.

اخلاق فردی سنگ بنای اخلاق توحیدی

از آنجا که اخلاق شرط ایمان است فرد وقتی می تواند مدعی اخلاق توحیدی شود که دارای اخلاق فردی باشد. تزکیه و تهذیب نفس از مقدمات اخلاق فردی از نگاه توحیدی است. بی شک فردی که در مادیات غوطه ور است، نمی تواند مدعی اخلاق

توحیدی شود. مصرف گرایی و انتخاب سبک زندگی غربی نیز با اخلاق توحیدی نمی خواند. برای بهره مندی از هدایت قرآنی باید به سوی تزکیه و هدایت نفس رفت. بسیاری از عارفان در فرهنگ اسلامی با پیگیری مستمر اخلاق فردی به عرفان الهی رسیده اند. اخلاق توحیدی در نسبت فرد با دیگران و نسبت فرد با خالق، دارای توصیه هایی است که سعادت غایی انسان را در بر می گیرد، چراکه بدون داشتن اخلاق فردی مسیر کمال طی نخواهد شد. جهاد اکبر و مبارزه با نفس وقتی آغاز می شود که انسان بتواند خود را کنترل کند. این خود کنترل شده و مورد تزکیه و تهذیب قرار گرفته است که می تواند در اجتماع مسیر توحید را بپیماید.

میثم قهوه چیان / جام جم